

مطالعه تطبیقی انتخابات هیئت رئیسه دوره اول تا نهم مجلس شورای اسلامی

دفتر: مطالعات سیاسی

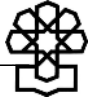
کد موضوعی: ۲۶۰
شماره مسلسل: ۱۳۳۵۷

آذرماه ۱۳۹۲

به نام خدا

فهرست مطالب

۱.....	چکیده
۲.....	مقدمه
۴.....	گفتار اول - مقایسه تطبیقی آرای هیئت رئیسه ادوار اول تا نهم مجلس شورای اسلامی
	گفتار دوم - نتایج مطالعه تطبیقی انتخابات هیئت رئیسه دوره اول تا نهم مجلس شورای
۲۸.....	اسلامی
۳۵.....	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری
۳۶.....	منابع و مآخذ

مطالعه تطبیقی انتخابات هیئت رئیسه دوره اول تا نهم مجلس شورای اسلامی

چکیده

هیئت رئیسه مهمترین بازوی قوه مقننه برای اداره مجلس شورای اسلامی و استفاده مؤثر از ظرفیت‌های نظارت پارلمانی است. انتخابات هیئت رئیسه در دوره‌های مختلف از عوامل متعددی تأثیر پذیرفته است به طوری که در برخی دوره‌ها شدت رقابت یا نگاه ناظران داخلی و خارجی به آن افزایش یافته است. در این گزارش ضمن روندکاوی انتخابات هیئت رئیسه در دوره‌های مختلف؛ به نتایج حاصل از مطالعه تطبیقی ادوار اول تا نهم مجلس شورای اسلامی اشاره می‌شود.

مهمترین نتایج مطالعه تطبیقی روند انتخابات هیئت رئیسه مجلس شورای

اسلامی از دوره اول تا نهم عبارتند از:

- افزایش توجه رسانه‌های بین‌المللی به نتایج انتخابات هیئت رئیسه،
- افزایش حضور نمایندگان منتسب به جریان‌های سیاسی میانه‌رو،
- افزایش اهمیت ظرفیت‌های دیپلماسی عمومی نامزدهای هیئت رئیسه،
- توجه نمایندگان به سوابق نامزدهای هیئت رئیسه،
- افزایش تأثیر فراکسیون‌های منسجم پارلمانی بر نتایج انتخابات،
- تأثیرگذاری مطالبات حوزه‌های انتخابیه بر جهت‌گیری نمایندگان،

- رقابت درون گروهی،
- جایگاه رئیس مجلس در اقتدار قوه مقننه،
- مغفول واقع شدن فعالیت‌های حزبی پایدار در ادوار پیشین مجلس،
- افزایش تحرکات هیئت رئیسه برای ایفای بهتر وظایف نظارتی،
- تأثیر ویژگی‌های فردی نامزدها بر سمت و سوی آرای نمایندگان،
- نقش آفرینی بیشتر نمایندگان مستقل در انتخابات آینده مجلس شورای اسلامی،
- بازخورد نگاه رئیس مجلس بر جهت‌گیری قوه مقننه،
- کاهش نسبی حضور جریان‌های سیاسی سنتی در هیئت رئیسه،
- افزایش وظایف و اختیارات رئیس مجلس.

مقدمه

مدیریت جلسات مجلس شورای اسلامی بر عهده هیئت رئیسه است. طبق عرف رایج در بین پارلمان‌های دنیا، ترکیب هیئت رئیسه پارلمان باید از طریق رأی‌گیری در بین نمایندگان منتخب تعیین شود. از این فرآیند با عنوان «انتخاب در انتخاب» یاد می‌شود؛ یعنی هیئت رئیسه‌ای که خود از طریق انتخابات به پارلمان راه یافته است، باید از طریق انتخاب نمایندگان منتخب بر این مسند تکیه زند.

طبیعی است هر اندازه اعضای هیئت رئیسه از آرای موافق بیشتری برخوردار باشند، میزان تأثیرگذاری آنها بر عملکرد سیاست‌های تقنینی و نظارتی مجلس افزایش خواهد یافت. از طرفی رقابت فشرده جریان‌های مختلف سیاسی برای انتخاب اعضای

هیئت رئیسه در صورتی که به فضای تخریب منجر نشود، بیانگر پویایی و نشاط سیاسی است.

هیئت رئیسه ۱۲ نفره مجلس مرکب از رئیس، ۲ نایب رئیس، ۶ دبیر و ۳ ناظر (کارپرداز) است. بر اساس ماده (۱۵) آیین نامه داخلی مجلس شورای اسلامی، انتخاب رئیس قوه مقننه در نوبت نخست با اکثریت مطلق آرای نمایندگان صاحب رأی است و انتخاب نواب رئیس، دبیران و ناظران هر یک جداگانه با اکثریت نسبی، رأی مخفی و با برگه خواهد بود. در صورتی که در انتخاب رئیس مجلس در نوبت نخست، اکثریت مطلق حاصل نشود، در نوبت دوم اکثریت نسبی کافی خواهد بود.^۱

بررسی ترکیب هیئت رئیسه به دلایل زیر حائز اهمیت است :

الف) بازتاب نگاه و گفتمان حاکم بر اکثر نمایندگان،

ب) ترسیم افق و جهت گیری سیاست های پارلمانی آینده کشور،

ج) تأثیرگذاری مستقیم بر کارآمدی ابزار و شیوه های نظارتی قوه مقننه،

د) مشخص کننده نیازهای حوزه های انتخابیه و دغدغه های اصلی جامعه،

هـ) مشخص شدن جریان ها و فراکسیون های سیاسی غالب مجلس شورای اسلامی.

با توجه به موارد فوق الذکر؛ در این گزارش نتایج حاصل از مقایسه تطبیقی آرای

اعضای هیئت رئیسه ادوار اول تا نهم مجلس شورای اسلامی بررسی می شوند.

گفتار اول - مقایسه تطبیقی آرای هیئت رئیسه ادوار اول تا نهم مجلس شورای اسلامی

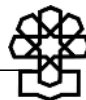
۱-۱. اولین دوره مجلس شورای اسلامی (۱۳۵۹-۱۳۶۳)

چون قانون اساسی تازه سازمان یافته بود قانون انتخاباتی وجود نداشت و گروهی از وزارت کشور مشغول تدوین قانون انتخابات شدند. قانون انتخابات مجلس شورای اسلامی در تاریخ ۹ اسفندماه ۱۳۶۲ به تصویب رسید و پس از آن با مصوبات مجلس شورای اسلامی در قالب ماده واحده، اصلاحیه، استفساریه و... بارها اصلاح و تغییر یافته است.^۱

انتخابات نخستین دوره مجلس شورای اسلامی در ۲۴ اسفندماه ۱۳۵۸ برگزار شد. در پی برخی اعتراض‌ها، بند منطقه‌ای شدن انتخابات لغو شد. با برگزاری مرحله دوم و انتخابات میان‌دوره‌ای مجموعاً ۲۶۳ نماینده به مجلس راه یافتند.^۲ در انتخابات اولین دوره مجلس شورای اسلامی که در آن مقطع، مجلس شورای ملی نام داشت غیر از حزب جمهوری اسلامی، گروه‌هایی از نهضت آزادی ایران، حزب توده و برخی حامیان ابوالحسن بنی‌صدر نیز به مجلس اول راه یافتند. در نتیجه انتخابات هیئت رئیسه مجلس اول در شرایطی برگزار شد که جریان‌های سیاسی متعددی در آن رقابت داشتند، با وجود این در ترکیب غالب هیئت رئیسه، بیشتر نمایندگان دارای سوابق مبارزه در دوران قبل از پیروزی انقلاب و ماحصل ائتلاف حزب جمهوری اسلامی، جامعه روحانیت مبارز و جمعیت مؤتلفه اسلامی بودند.

۱. طرح قانون اصلاح انتخابات، دفتر بررسی‌های حقوقی مرکز پژوهش‌های مجلس، تیر ۱۳۷۵

2. <http://www.irde.ir/fa/calendar/27/default.aspx>

از لحاظ تعداد رقبا برای کرسی ریاست مجلس، بیشترین رقیب در اجلاسیه اول دور اول وجود داشتند که در آن چهار نماینده با یکدیگر رقابت کردند، ولی تنها نامزد کسب عنوان ریاست مجلس در اجلاسیه‌های بعدی؛ آقای هاشمی رفسنجانی بود.^۱

جدول ۱. تعداد آرای رقبای رئیس مجلس در انتخابات هیئت رئیسه مجلس اول

دوره	اجلاسیه	نام رئیس منتخب	نام و تعداد آرای رقیب اول	نام و تعداد آرای رقیب دوم	نام و تعداد آرای رقیب سوم
اول	اول	رفسنجانی (۱۴۶)	حبیبی (۲۰) رقبایی نداشته است		بازرگان (۳)
	دوم				
	سوم				
	چهارم				

طی اجلاسیه‌های چهارگانه دوره اول مجلس، آقای هاشمی رفسنجانی در هر چهار اجلاسیه به ترتیب با کسب ۱۴۶ رأی از ۱۹۶ رأی مأخوذه، ۱۴۰ رأی از ۱۶۴ رأی مأخوذه، ۱۶۷ رأی از ۱۸۸ رأی مأخوذه و ۱۶۵ رأی از ۱۸۸ رأی مأخوذه به عنوان رئیس مجلس انتخاب شد. با مقایسه آرای مأخوذه در هر اجلاسیه مشخص می‌شود میانگین آرای کسب شده توسط رئیس قوه مقننه سیر صعودی داشته است. در اجلاسیه اول میانگین آرای کسب شده حدود ۷۵ درصد بود، ولی در سه اجلاسیه بعدی میانگین مزبور به حدود ۸۵ درصد افزایش یافت.

۱. در اجلاسیه اول، رقبای آقای رفسنجانی و آرای آنان به قرار زیر بوده است: آقایان دکتر حسن حبیبی ۲۰ رأی، دکتر غفوری ۱۵ رأی و مهندس بازرگان ۱۲ رأی.

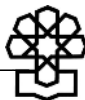
بیشترین تغییر نواب رئیس در ۹ دوره قوه مقننه را نیز مجلس اول داشته است، به طوری که در طول چهار اجلاس، پنج نماینده به عنوان نواب رئیس مجلس انتخاب شدند که از طرف جریان‌های مختلف سیاسی مورد حمایت قرار داشتند. توزیع آرای رئیس و نواب رئیس اولین دور مجلس شورای اسلامی در جدول ۲ آورده شده است.

جدول ۲. ترکیب و آرای رئیس و نواب رئیس مجلس اول^۱

نام	اجلاس اول	اجلاس دوم	اجلاس سوم	اجلاس چهارم
رئیس				
آرای مأخوذه	۱۹۶	۱۶۷	۱۸۸	۱۸۸
علی‌اکبر هاشمی رفسنجانی	۱۴۶	۱۴۰	۱۶۷	۱۶۵
نواب رئیس				
آرای مأخوذه	۲۰۴	۱۶۷	۱۸۸	۱۸۸
سیدعلی‌اکبر پرورش	۱۲۴	-	-	-
محمد خوئینی‌ها	۱۰۸	۱۲۰	-	۸۴
حبیب‌اله عسکراولادی	-	۱۰۰	-	-
محمد یزدی	-	-	۱۴۱	۱۱۴
سیدمحمد خامنه‌ای	-	-	۹۸	-

میانگین آرای نواب رئیس نیز طی اجلاس‌های چهارگانه متغیر بوده است. در اجلاس اول میانگین آرا تقریباً ۶۰ و ۵۰ درصد بود، در حالی که این میزان در اجلاس دوم ۴۰ و ۳۰ درصد، در اجلاس سوم ۸۵ و ۵۰ درصد و در اجلاس

۱. اطلاعات مربوط به جدول فوق از روزنامه رسمی کشور شماره‌های ۱۰۹۹۲-۱۰۹۹۴-۱۰۷۱۲-۱۰۹۰۸-۱۰۹۰۳-۱۱۲۰۳ که مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی را چاپ و منتشر کرده، استخراج و ارائه شده است.

چهارم ۷۰ و ۴۰ درصد شد. آرای ناظران هیئت رئیسه نیز در بین چهار اجلاسیه روند نزولی را طی کرد.

از جمله اقدامات جنجالی مجلس اول، تصویب عدم کفایت سیاسی ابوالحسن بنی‌صدر و تصویب آزادی گروگان‌های سفارت آمریکا بود.

۱-۲. دومین دوره مجلس شورای اسلامی (۱۳۶۳-۱۳۶۷)

نهضت آزادی به دلیل رد صلاحیت کاندیداهایش از طرف شورای نگهبان، انتخابات مجلس دوم را تحریم کرد. دعوت به تحریم انتخابات با پاسخ مثبت عمومی روبرو نشد و این بخش از نیروی لیبرال به طور طبیعی آخرین پایگاه خود در قدرت سیاسی را با دست خود از دست داد.^۱

در آستانه انتخابات دومین دوره مجلس شورای اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه قم که از یک سو دستور قبلی امام مبنی بر عدم دخالت در انتخابات را مبنای کار خود قرار داده بود و از سوی دیگر با توجه به جایگاه برجسته دینی و فقهاتی نمی‌توانست نسبت به بسیاری از لوایح و قوانین و موضوعات مطرح شده سکوت اختیار کند و حتی در پاره‌ای از موارد با بی‌مهری برخی شخصیت‌ها و افراد روبرو شده بود تصمیم گرفت موضوع را با امام خمینی (ره) در میان بگذارد. در پی آن امام خمینی (ره) در ۲۲ مردادماه ۱۳۶۲ تأکید ورزیدند که شما باید در صحنه باشید و

۱. غلامرضا خواجه سروی، رقابت سیاسی و ثبات سیاسی در جمهوری اسلامی ایران، تهران، مرکز اسناد انقلاب اسلامی، ۱۳۸۲، صص ۲۹۷-۲۹۸.

دخالت کنید و در انتخابات آینده هم لازم است چنین باشد. جامعه مدرسین به دنبال این سخنان تصمیم می‌گیرد به صورت فعال در انتخابات مجلس شورای اسلامی شرکت کرده و از کاندیداهای مشخص حمایت کند.^۱

با توجه به تجربه خوبی که حزب جمهوری اسلامی و جامعه روحانیت مبارز از ائتلاف در اولین دوره مجلس شورای اسلامی داشتند در دوره دوم نیز درصدد برآمدند آن موفقیت را تکرار کنند. به این ائتلاف باید جمعیت مؤتلفه اسلامی را نیز اضافه کرد که از اعضای تأثیرگذار شورای مرکزی حزب جمهوری اسلامی بودند. بنابراین اکثر اعضای هیئت رئیسه مجلس دوم مجدداً آمیزه‌ای از حزب جمهوری اسلامی و جامعه روحانیت مبارز بودند، به طوری که رئیس، نواب رئیس، ناظران و اکثر دبیران هیئت رئیسه با مواضع جامعه روحانیت مبارز همخوانی داشتند.

با این حال میانگین آرای هیئت رئیسه نشان می‌دهد، انسجام نیروهای پیرو خط امام با شکاف‌هایی مواجه شده است. اختلاف نظر و عدم همخوانی سلیق با دیگر جریان‌های سیاسی، زمینه‌های انشعاب و جدایی برخی نیروهای مؤثر از بدنه حزب جمهوری اسلامی را به وجود آورد. یکپارچگی نیروهای انقلاب در مجلس اول که در جریان عزل بنی‌صدر به وجود آمده بود، استمرار پیدا نکرد و با کنار رفتن رقبای اختلافات بیشتر شد و زمینه انشعاب در نیروهای پیرو خط امام در آستانه انتخابات دومین دوره مجلس شورای اسلامی به وجود آمد.^۲ بازخورد این اختلافات به نحو

۱. سیدمحسن صالح، جامعه مدرسین حوزه علمیه قم از آغاز تا کنون، ج ۲، تهران، مرکز اسناد انقلاب اسلامی، ۱۳۸۵، ص ۷۱۵.

۲. عباس شادلو، تکثرگرایی در جریان اسلامی، تهران، نشر وزرا، ۱۳۸۱، ص ۱۹.

چشمگیری در آرای هیئت رئیسه مجلس دوم مشهود بود. به دلیل بروز برخی اختلافات بین حزب جمهوری اسلامی و جامعه روحانیت مبارز، اختلاف میانگین آرای آخر دوره اول با آخر دوره دوم بسیار محسوس بود. برای مثال در اجلاس چهارم مجلس اول، رئیس مجلس (۸۵ درصد)، نواب (۷۰ و ۴۰ درصد) و ناظران (۷۵ و ۶۰ و ۴۷ درصد) آرا را کسب کرده بودند، در حالی که در اجلاس چهارم مجلس دوم؛ رئیس مجلس (۷۰ درصد)، نواب (۴۵ و ۴۳ درصد) و ناظران (۵۰ و ۴۴ و ۴۲ درصد) آرا را اخذ کردند.

در دومین دوره مجلس شورای اسلامی، هاشمی رفسنجانی تنها نامزد تصدی ریاست مجلس بود. به همین دلیل توانست از ۲۰۵ آرای مأخوذه، ۱۹۶ رأی را به دست آورد. طبیعی است اگر نماینده دیگری نیز برای تصدی ریاست مجلس نامزد می شد آرای ایشان کاهش می یافت.

برخلاف دوره اول، آرای کسب شده هاشمی رفسنجانی در مجلس دوم سیر نزولی را نشان می دهد. در حالی که در مجلس اول هیچ گونه رأی مخالفی نداشت ولی از اجلاس دوم به بعد نه تنها آرای مخالف داشت، بلکه تعداد آرای ممتنع نیز طی اجلاسها افزایش یافتند. میانگین آرای اجلاس اول حدود ۹۵ درصد، اجلاس دوم حدود ۸۵ درصد، اجلاس سوم ۷۵ درصد و اجلاس چهارم ۷۰ درصد بود.

جدول ۳. آرای هاشمی رفسنجانی در دومین دوره مجلس شورای اسلامی^۱

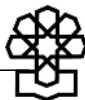
نام	اجلاس اول	اجلاس دوم	اجلاس سوم	اجلاس چهارم
رئیس				
آرای مأخوذه	۱۸۹	۲۲۸	۲۲۴	۲۳۰
علی‌اکبر هاشمی رفسنجانی	۱۸۱	۲۰۰	۱۷۹	۱۸۳

میانگین آرای نواب رئیس مجلس دوم نیز طی اجلاس‌های اول تا چهارم سیر نزولی را نشان می‌دهد، به طوری که در اجلاس اول حدود ۶۵ و ۶۰ درصد، در اجلاس دوم حدود ۶۷ و ۶۲ درصد، در اجلاس سوم ۴۵ و ۴۳ درصد و در اجلاس چهارم نیز عیناً به همان میزان بوده است. همانند آرای نواب رئیس، میانگین آرای ناظران نیز روند نزولی را طی کرد، به طوری که در اجلاس اول حدود ۹۵ و ۹۲ و ۷۵ درصد بود، ولی در اجلاس چهارم به ۵۰ و ۴۴ و ۴۲ درصد کاهش یافت.

۳-۱. سومین دوره مجلس شورای اسلامی (۱۳۶۷-۱۳۷۱)

مجلس شورای اسلامی در جلسه مورخ ۱۳۵۹/۴/۳۱ با قید دو فوریت تصویب کرده بود نام مجلس شورا به «مجلس شورای اسلامی» تغییر یابد. در بازنگری قانون اساسی در سال ۱۳۶۸ که با دوره سوم مجلس شورای اسلامی مصادف شده بود، این تغییر در متن قانون اساسی نیز اعمال شد.

۱. اطلاعات مربوط به جدول فوق از روزنامه‌های رسمی کشور شماره‌های ۱۱۴۶۸-۱۱۷۸۳-۱۲۰۴۵-۱۲۳۴۸ که مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی را چاپ و منتشر کردند، استخراج و ارائه شده‌اند.

مهمترین مؤلفه‌هایی که بر نتایج انتخابات هیئت رئیسه مجلس سوم تأثیر گذاشتند عبارت بودند از:

الف) تغییر صف‌بندی‌های سیاسی کشور پس از رحلت امام خمینی (ره) در ۱۴ خردادماه ۱۳۶۸،

ب) تشکیل مجمع روحانیون مبارز در سال ۱۳۶۶ و در آستانه انتخابات مجلس سوم (این تشکل موفق شد بخش قابل توجهی از کرسی‌های مجلس سوم را به‌دست آورد)،

ج) انتخابات ریاست‌جمهوری دوره پنجم و خداحافظی هاشمی رفسنجانی با صندلی ریاست شورای اسلامی،

عوامل فوق‌الذکر بستر افزایش رقابت میان فراکسیون چپ (اکثریت) و راست (اقلیت) را به‌وجود آورد. سرانجام مهدی کروبی با کسب ۱۴۵ رأی از مجموع ۲۴۱ رأی مأخوذه، به‌عنوان رئیس مجلس سوم انتخاب شد. گرچه به دلیل اکثریت جناح چپ، ریاست کروبی از قبل مسجل بود، اما فراکسیون اقلیت با دادن ۹۲ رأی به آقای ناطق نوری نشان داد که مهدی کروبی از حمایت جناح متمایل به جامعه روحانیت مبارز برخوردار نیست.

براساس جدول ۴؛ میانگین آرای نواب رئیس نیز در سال اول مجلس سوم، حدود ۵۸ و ۴۵ درصد، در سال دوم حدود ۷۵ و ۵۲ درصد، در سال سوم حدود ۶۰ و ۵۱ درصد و در سال چهارم حدود ۷۶ و ۶۰ درصد بوده است.

جدول ۴. میزان آرای رئیس و نواب رئیس سومین دوره مجلس شورای اسلامی^۱

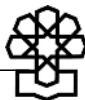
نام	اجلاس اول	اجلاس دوم	اجلاس سوم	اجلاس چهارم
رئیس				
آرای مأخوذه	۱۹۲	نیمه اول	۲۲۹	۲۳۰
		نیمه دوم		
		۲۴۱		
علی اکبر هاشمی رفسنجانی	۱۸۷	۲۳۰		
مهدی کروبی			۱۵۵	۱۹۳
نواب رئیس				
آرای مأخوذه	۱۹۰	۲۴۰	۲۲۹	۲۳۶
مهدی کروبی	۱۶۰	۲۱۱		
حسین هاشمیان	۱۳۴	۱۲۸	۱۴۷	۱۸۶
اسداله بیات			۱۲۴	۱۳۸

میانگین آرای ناظران هیئت رئیسه نیز در سال اول حدود ۸۳ و ۷۸ و ۷۳ درصد، در سال دوم حدود ۵۲ و ۵۲ و ۵۰ درصد، در سال سوم حدود ۶۰ و ۵۹ و ۵۸ درصد و در سال چهارم ۵۱ و ۵۰ و ۴۸ درصد بوده است.

۴-۱. چهارمین دوره مجلس شورای اسلامی (۱۳۷۱-۱۳۷۵)

مهمترین صفت‌بندی سیاسی در مجلس چهارم بین جامعه روحانیت و مجمع روحانیون مبارز بود. در این دوره گروه‌های چپ به رهبری مجمع روحانیون مبارز

۱. اطلاعات مربوط به جدول فوق از روزنامه‌های رسمی کشور شماره‌های ۱۲۶۳۴-۱۳۰۳۸-۱۳۰۶۵-۱۳۳۲۲-۱۳۵۴۱ که مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی را چاپ و منتشر کرده‌اند، استخراج و ارائه شده‌اند.

که اکثریت مجلس سوم را در اختیار داشتند تلاش می‌کردند قدرت خود را در این قوه حفظ کنند و گروه‌های رقیب نیز فعالیتشان را برای تسلط بر مجلس شورای اسلامی تشدید کردند. اما دلایل متعددی موجب کاهش شانس پیروزی گروه‌های چپ در این انتخابات شد، به طوری که در مجلس چهارم کاندیداهای وابسته به جامعه روحانیت مبارز، اکثر کرسی‌ها را به خود اختصاص دادند. در انتخابات هیئت رئیسه نیز علی اکبر ناطق نوری به عنوان رئیس مجلس و حسن روحانی و علی اکبر پرورش به عنوان نواب اول و دوم انتخاب شدند.^۱

یکی از دلایل شکست جریان چپ این بود که در تبلیغات گروه‌های رقیب، جناح چپ به عنوان رادیکال و انعطاف‌ناپذیر معرفی می‌شد که مانع اجرای سیاست‌های عقلانی است. متعاقب آن ائتلافی از جریان راست و معتدل در کشور در مقابل جریان چپ شکل گرفت که در واقع جریانی عملگرا و فن‌سالار بود و بعد از انتخابات، جایگاه خود را در هیئت رئیسه تحکیم بخشید.^۲

بر اساس جدول ۵ در اجلاس‌های چهارگانه دوره چهارم مجلس؛ آقای علی‌اکبر ناطق نوری به ترتیب با کسب ۱۹۱ رأی موافق از مجموع ۲۳۰ رأی مأخوذه، ۱۹۵ رأی موافق از مجموع ۲۱۰ رأی مأخوذه، ۱۹۳ رأی موافق از مجموع ۲۲۸ رأی مأخوذه و ۲۱۴ رأی موافق از مجموع ۲۳۱ رأی مأخوذه به عنوان رئیس مجلس چهارم مجلس

۱. یحیی فوزی، تحولات سیاسی اجتماعی بعد از انقلاب اسلامی در ایران، ج ۲، تهران، چاپ و نشر عروج، ۱۳۸۷،

صص ۲۴۶-۲۴۷.

۲. همان، ص ۲۴۸.

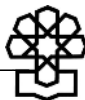
انتخاب شد.^۱ میانگین آرای رئیس قوه مقننه در اجلاس اول ۸۰ درصد، در اجلاس دوم ۹۰ درصد، در اجلاس سوم ۸۱ درصد و در اجلاس چهارم ۹۵ درصد بود. میانگین آرای نواب رئیس مجلس چهارم نیز در اجلاس اول ۸۵ و ۸۰ درصد، در اجلاس دوم ۸۸ و ۸۲ درصد، در اجلاس سوم ۶۲ و ۵۷ درصد و در اجلاس چهارم ۸۰ و ۶۰ درصد بوده است.

جدول ۵. آرای رئیس و نواب رئیس چهارمین دوره مجلس شورای اسلامی

نام	اجلاس اول	اجلاس دوم	اجلاس سوم	اجلاس چهارم
رئیس				
آرای مأخوذه	۲۳۰	۲۱۰	۲۲۸	۲۳۱
علی اکبر ناطق نوری	۱۹۱	۱۹۵	۱۹۳	۲۱۴
نواب رئیس				
آرای مأخوذه	۲۳۰	۲۱۳	۲۳۱	۲۴۳
حسن روحانی	۲۰۰	۱۹۳	۱۶۴	۱۹۸
سیدعلی اکبر پرورش	۱۸۰			
محمدعلی موحدی کرمانی		۱۶۱		۱۴۷
حسین هاشمیان			۱۲۲	

میانگین آرای ناظران نیز در اجلاس اول ۷۰ و ۶۸ و ۶۶ درصد، در اجلاس دوم ۸۲ و ۸۰ و ۶۳ درصد، در اجلاس سوم ۸۹ و ۸۳ و ۵۸ درصد و در اجلاس چهارم ۸۵ و ۸۰ و ۵۵ درصد بود.

۱. اطلاعات مربوط به جدول فوق از روزنامه‌های رسمی کشور شماره‌های ۱۳۷۷۳-۱۴۰۸۲-۱۴۳۶۰-۱۴۶۴۸ که مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی را چاپ و منتشر کرده‌اند، استخراج و ارائه شده‌اند.

۵-۱. پنجمین دوره مجلس شورای اسلامی (۱۳۷۵-۱۳۷۹)

در مجلس پنجم، اکثر کرسی‌های مجلس در اختیار جامعه روحانیت مبارز و گروه‌های پیرو خط امام (ره) قرار داشتند، اما حزب تازه تأسیس کارگزاران سازندگی نیز موفق شد برخی کرسی‌ها را تصاحب کند. مجمع روحانیون مبارز هم در اعتراض به رد صلاحیت برخی نامزدها توسط شورای نگهبان از ارائه فهرست انتخاباتی خودداری کرد. پس از انتخابات مجلس پنجم، رقابت برای رسیدن به کرسی ریاست مجلس، میان این دو طیف آغاز می‌شود. آقای علی اکبر ناطق نوری به عنوان کاندیدای جناح راست و آقای عبدالله نوری نامزد کارگزاران و جناح چپ معرفی می‌شوند. در این رقابت، آقای علی اکبر ناطق نوری توانست با ۱۱ رأی بیشتر به ریاست مجلس نائل آید. نواب اول و دوم مجلس، ناظران و سایر اعضای هیئت رئیسه از طیف جناح راست بودند. در اجلاس دوم، نامزدی از طرف جناح مخالف معرفی نشد و آقای ناطق نوری بدون رقیب، در رأی‌گیری داوطلب و انتخاب شد، اما جناح چپ در اجلاس‌های سوم و چهارم، آقای «مجید انصاری» را در برابر آقای ناطق نوری قرار داد که با کسب ۸۳ و ۸۵ رأی در برابر نامزد جناح راست شکست خورد. در هر چهار اجلاس مجلس پنجم؛ آقایان حسن روحانی به‌عنوان نایب رئیس اول و موحدی کرمانی به‌عنوان نایب رئیس دوم انتخاب شدند، لکن آرای مأخوذه آنان مختلف بوده‌اند.

براساس جدول ۶ میانگین آرای رئیس مجلس در اجلاس اول حدود ۵۵ درصد، در اجلاس دوم حدود ۷۵ درصد، در اجلاس سوم حدود ۵۶ درصد و در اجلاس چهارم حدود ۵۹ درصد بود.^۱

۱. دیگر نامزد کسب این عنوان یعنی آقای «مجید انصاری» توانسته بود ۸۵ رأی را کسب کند.

جدول ۶. ترکیب و آرای هیئت رئیسه دوره پنجم مجلس^۱

نام	اجلاسیه اول	اجلاسیه دوم	اجلاسیه سوم	اجلاسیه چهارم
رئیس				
آرای مأخوذه	۲۴۰	۲۴۳	۲۵۶	۲۴۵
علی اکبر ناطق نوری	۱۴۶	۲۱۱	۱۶۵	۱۶۱
نواب رئیس				
آرای مأخوذه	۲۴۰	۲۴۶	۲۵۶	۲۴۵
حسن روحانی	۲۰۹	۱۷۹	۱۶۷	۱۸۱
محمدعلی موحدی کرمانی	۱۳۳	۱۴۰	۱۴۳	۱۳۵

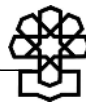
میانگین آرای ناظران هیئت رئیسه مجلس پنجم نیز به ترتیب ۸۰ و ۶۱ و ۵۶

درصد، ۸۵ و ۵۴ و ۵۰ درصد، ۷۵ و ۷۴ و ۷۰ درصد و ۸۲ و ۸۰ و ۶۶ درصد بود.

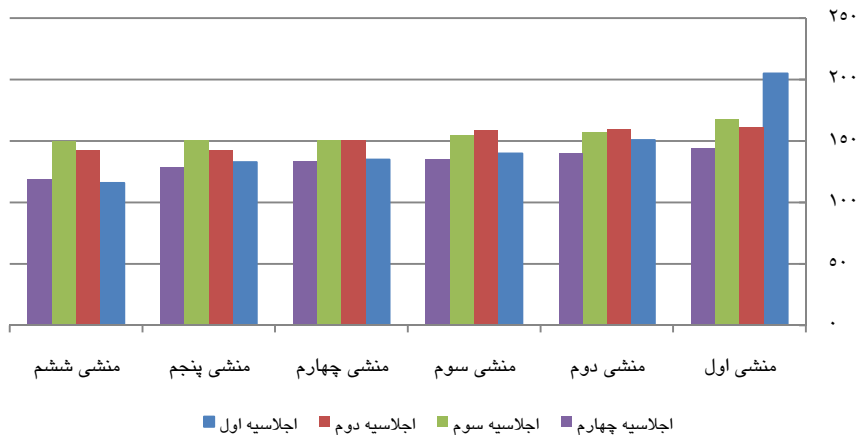
آرای منشیان هیئت رئیسه مجلس پنجم را نیز می‌توان به صورت نمودار ۱ نشان

داد:

۱. اطلاعات مربوط به جدول فوق از روزنامه‌های رسمی کشور شماره‌های ۱۴۹۵۱-۱۵۳۳۸-۱۵۵۹۰-۱۵۶۸۰ که مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی را چاپ و منتشر کرده‌اند، استخراج و ارائه شده‌اند.

نمودار ۱. میانگین آرای منشیان هیئت رئیسه مجلس پنجم

۶-۱. ششمین دوره مجلس شورای اسلامی (۱۳۷۹-۱۳۸۳)

بیشترین آرای ممتنع در انتخاب رئیس مجلس متعلق به اجلاس اول دوره ششم مجلس بوده است.

جدول ۷. سه رتبه اول بیشترین آرای ممتنع در رأی‌گیری برای انتخاب رئیس مجلس

رتبه	دوره	اجلاس	نام رئیس	تعداد آرای ممتنع
اول	ششم	اول	کروبی	۵۲
دوم	دوم	چهارم	رفسنجانی	۳۵
سوم	چهارم	سوم	ناطق نوری	۳۴

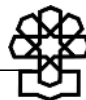
براساس جدول ۸ در اجلاس‌های چهارگانه مجلس ششم، مهدی کروی بدون وجود رقیب به ترتیب با کسب ۱۹۳، ۲۱۵، ۲۲۱ و ۲۰۱ رأی از کل ۲۴۵، ۲۳۸، ۲۴۹ و ۲۲۹ رأی مأخوذه به‌عنوان رئیس مجلس انتخاب شد. آرای کسب شده توسط رئیس مجلس ششم به تدریج سیر صعودی داشت و میانگین آرا در اجلاس‌های چهارگانه به ترتیب حدود ۷۰ درصد، ۸۷ درصد، ۸۸ درصد و ۹۶ درصد بوده است.

جدول ۸. ترکیب و آرای هیئت رئیسه دوره ششم مجلس^۱

نام	اجلاس‌های اول	اجلاس‌های دوم	اجلاس‌های سوم	اجلاس‌های چهارم
رئیس				
آرای مأخوذه	۲۴۵	۲۳۸	۲۴۹	۲۲۹
مهدی کروی	۱۹۳	۲۱۵	۲۲۱	۲۱۰
نواب رئیس				
آرای مأخوذه	۲۴۸	۲۴۶	۲۴۹	۲۲۹
بهزاد نبوی	۱۵۵		۱۵۲	۱۳۱
محمدرضا خاتمی	۱۳۵	۱۵۷	۱۳۹	۱۳۲
محسن آرمین		۱۲۷		

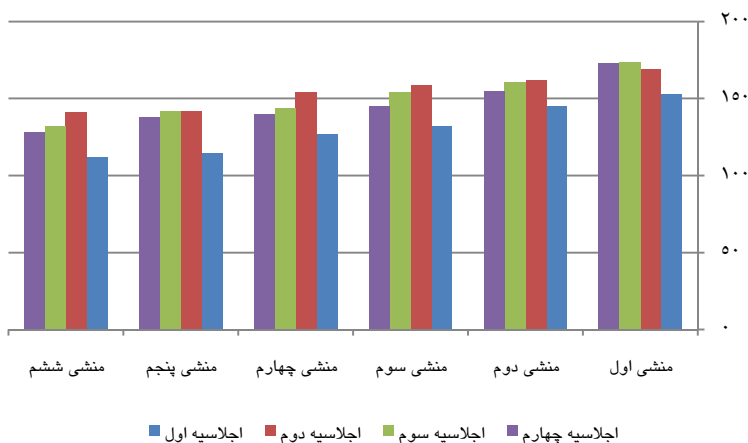
میانگین آرای نواب رئیس در اجلاس‌های اول حدود ۵۸ و ۵۲ درصد، در اجلاس‌های دوم نیز تقریباً به همان میزان، در اجلاس‌های سوم حدود ۶۰ و ۵۶ درصد و در اجلاس‌های چهارم ۵۷ و ۵۷ درصد بوده است. میانگین آرای نواب رئیس در این دوره تقریباً یکنواخت و بدون تغییر اساسی است.

۱. اطلاعات مربوط به جدول فوق از روزنامه‌های رسمی کشور شماره‌های ۱۶۱۱۷-۱۶۴۰۶-۱۶۶۹۲-۱۶۹۸۷ که مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی را چاپ و منتشر کرده‌اند، استخراج و ارائه شده‌اند.

میانگین آرای ناظران به ترتیب در اجلاس‌های اول تا چهارم حدود ۷۰ و ۵۵ و ۴۶ درصد، ۷۳ و ۵۶ و ۵۰ درصد، ۸۰ و ۵۰ و ۵۰ درصد و ۷۳ و ۶۳ و ۵۶ درصد بوده است. نمودار ستونی منشیان هیئت رئیسه مجلس ششم را نیز می‌توان به صورت نمودار ۲ نشان داد:

نمودار ۲. میانگین آرای منشیان هیئت رئیسه مجلس ششم

۷-۱. هفتمین دوره مجلس شورای اسلامی (۱۳۸۳-۱۳۸۷)

هیئت رئیسه مجلس هفتم از لحاظ تغییر نکردن اعضای هیئت رئیسه با ثبات‌ترین دوره بوده است، به گونه‌ای که هیچ‌گونه تغییر چشمگیری در ترکیب هیئت رئیسه اجلاس‌های چهارگانه ایجاد نشد. از طرف دیگر مجلس هفتم دوره گذار و انتقال از مجلس اصلاح‌طلبان به مجلس اصولگرایان بود. در شرایط پس از مجلس ششم و حوادثی که در

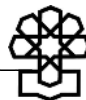
آن روی داد حفظ وحدت اصولگرایان مهمترین ضرورتی بود که باید به آن پرداخته می‌شد. ترکیب هیئت رئیسه مجلس هفتم، از رئیس گرفته تا منشیان، همگی از طیف اصولگرایان بودند، ضمن اینکه رقابت شدیدی نیز برای ورود به هیئت رئیسه صورت نگرفت و ترکیب هیئت رئیسه در چهار اجلاس به‌دون تغییر اساسی باقی ماند.

براساس جدول ۹؛ غلامعلی حدادعادل در چهار اجلاس دوره هفتم به ترتیب با کسب ۲۲۶، ۱۶۰، ۱۵۰ و ۱۷۰ رأی از مجموع ۲۵۹، ۲۵۵، ۲۵۸ و ۲۶۳ رأی مأخوذه به عنوان رئیس قوه مقننه انتخاب شد. به عبارتی میانگین آرای رئیس مجلس هفتم به ترتیب ۸۵ و ۶۵ و ۶۱ و ۶۴ درصد بوده است.

جدول ۹. ترکیب و آرای هیئت رئیسه دوره هفتم مجلس

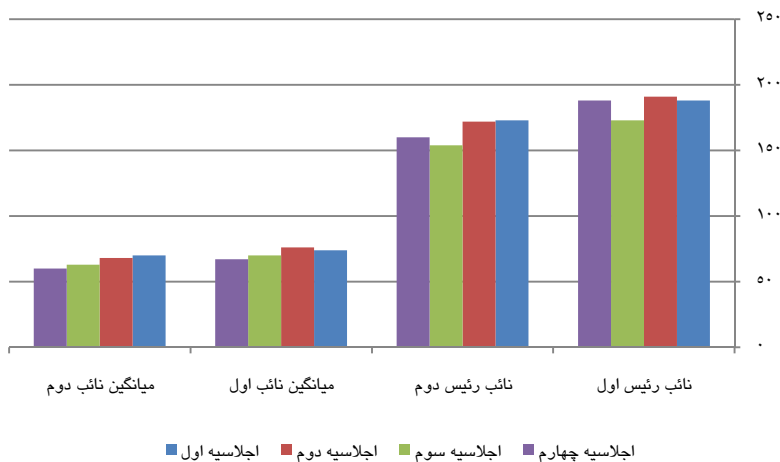
نام	اجلاس اول	اجلاس دوم	اجلاس سوم	اجلاس چهارم
رئیس				
آرای مأخوذه	۲۵۹	۲۵۵	۲۵۸	۲۶۳
غلامعلی حدادعادل	۲۲۶	۱۶۰	۱۵۰	۱۷۰
نواب رئیس				
آرای مأخوذه	۲۵۹	۲۶۰	۲۵۷	۲۶۲
محمد رضا باهنر	۱۸۸	۱۹۱	۱۷۳	۱۸۸
محمدحسن ابوترابی فرد	۱۷۳	۱۷۲	۱۵۴	۱۶۰

براساس نمودار ستونی ۳؛ آقایان محمد رضا باهنر و محمد حسن ابوترابی فرد در اجلاس‌های چهارگانه این دوره به ترتیب با کسب آرای ۱۸۸، ۱۹۱، ۱۷۳ و ۱۸۸ و ۱۷۲، ۱۷۳، ۱۵۴ و ۱۶۰ از مجموع ۲۶۰، ۲۵۹، ۲۵۷ و ۲۶۲ رأی به‌عنوان نواب اول و

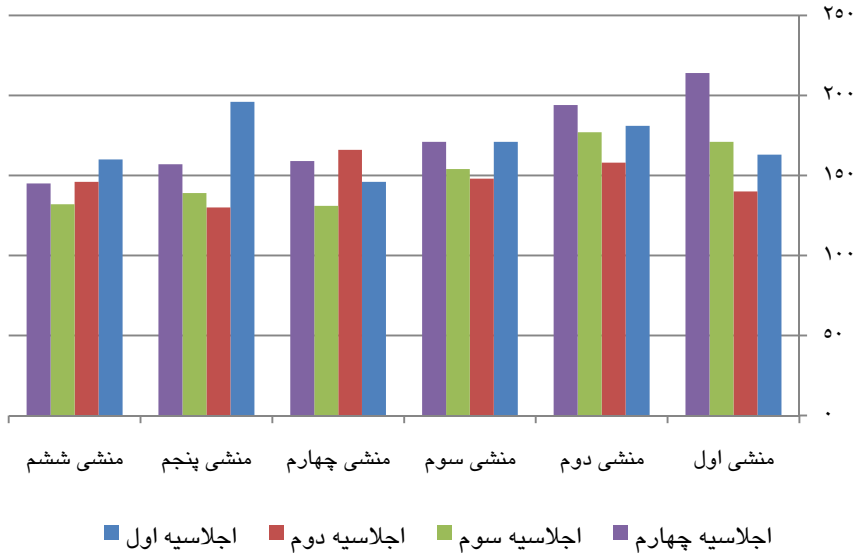
دوم اجلاسیه‌های هفتمین دوره مجلس شورای اسلامی انتخاب شدند.

نمودار ۳. میانگین آرای نواب رئیس مجلس هفتم

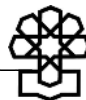
آقایان احمد ناطق نوری، محسن کوهکن و حسن نوعی اقدم نیز به‌عنوان ناظران هیئت رئیسه انتخاب شدند. میانگین آرای منشیان هیئت رئیسه مجلس هفتم را می‌توان به صورت نمودار ۴ نشان داد:

نمودار ۴. میانگین آرای منشیان هیئت رئیسه مجلس هفتم

۸-۱. هشتمین دوره مجلس شورای اسلامی (۱۳۸۷-۱۳۹۱)

در هشتمین دوره مجلس شورای اسلامی، اصولگرایان برای انتخاب هیئت رئیسه مجلس با هم توافق داشتند و فراکسیون اصولگرایان علی لاریجانی را به‌عنوان نامزد ریاست مجلس معرفی کرد. براساس جدول ۱۰؛ علی لاریجانی در اجلاس‌های چهارگانه دوره هشتم با کسب ۲۳۷ و ۲۱۶ و ۲۱۴ و ۲۱۲ رأی از کل ۲۶۶ و ۲۴۱ و ۲۵۸ و ۲۴۴ رأی مآخوذه به عنوان رئیس مجلس انتخاب شد.

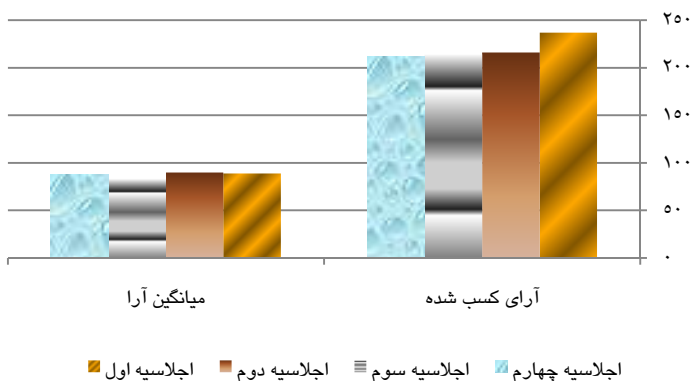

جدول ۱۰. ترکیب و آرای هیئت رئیسه دوره هشتم مجلس

نام	اجلاسیه اول	اجلاسیه دوم	اجلاسیه سوم	اجلاسیه چهارم
رئیس				
آرای مأخوذه	۲۶۶	۲۴۱	۲۵۸	۲۴۴
علی لاریجانی	۲۳۷	۲۱۶	۲۱۴	۲۱۲
نواب رئیس				
آرای مأخوذه	۲۶۳	۲۴۳	۲۶۵	۲۵۰
محمدحسن ابوترابی فرد	۱۷۷	۱۸۴	۱۸۸	
محمدرضا باهنر	۱۲۶	۱۵۱		۱۸۳
سید شهاب الدین صدر			۱۴۵	۱۳۱

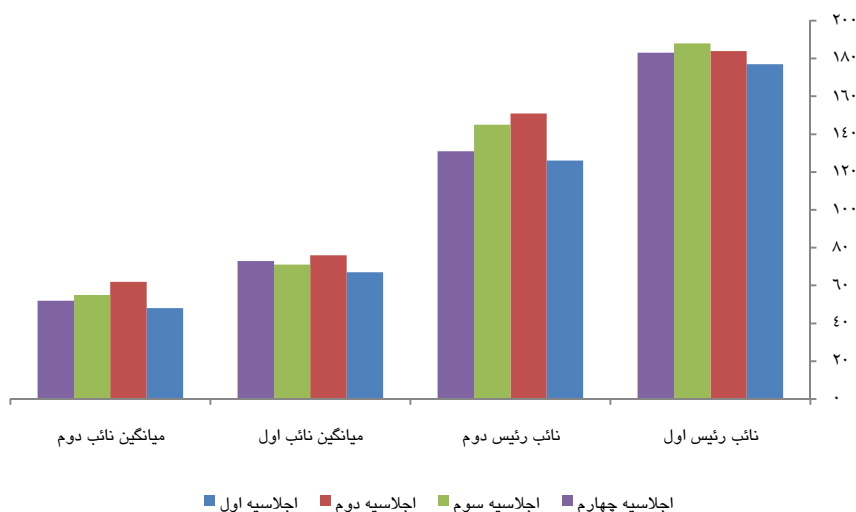
میانگین آرای کسب شده رئیس مجلس نسبت به آرای مأخوذه ۸۹ و ۹۰ و ۸۳ و ۸۸ درصد بود که در نمودار ۵ به آن اشاره شده است.

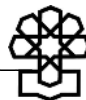
نمودار ۵. میانگین آرای رئیس مجلس هشتم

براساس نمودار ۶؛ در اجلاس‌های اول و دوم آقایان حجت‌الاسلام محمد حسن ابوترابی فرد و محمدرضا باهنر با کسب ۱۷۷ و ۱۲۶ رأی از کل ۲۶۳ رأی در اجلاس‌های اول و ۱۸۴ و ۱۵۱ رأی از کل ۲۴۳ رأی به عنوان نواب رئیس اول و دوم انتخاب شدند. تا اجلاس‌های دوم عملاً تغییری در ترکیب نواب رئیس نسبت به دوره هفتم ایجاد نشده بود جز اینکه رتبه نواب اول و دوم تغییر کرد. در اجلاس‌های سوم محمدرضا باهنر و در اجلاس‌های چهارم آقای ابوترابی فرد از ترکیب هیئت رئیسه خارج شدند.

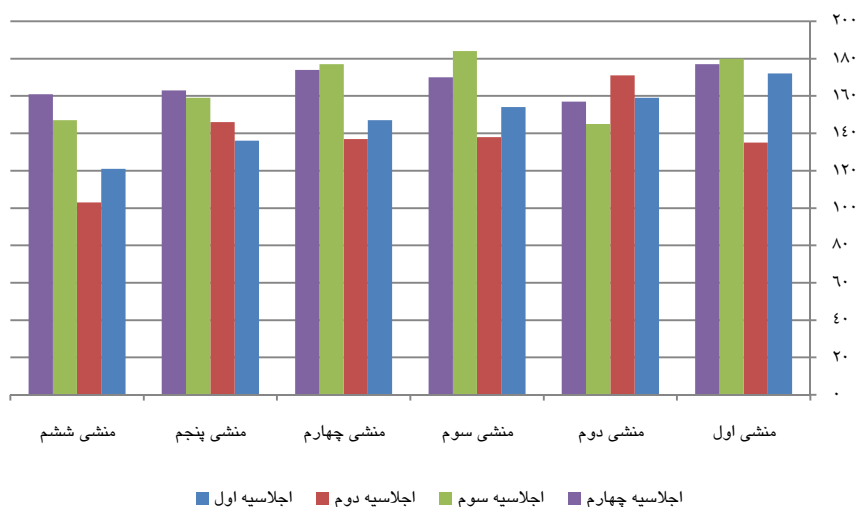
نمودار ۶. میانگین آرای نواب رئیس هشتمین دوره مجلس شورای اسلامی

آقایان احمد ناطق نوری و محسن کوهکن که در دوره هفتم به عنوان ناظر در هیئت رئیسه حضور داشتند در کل دوره هشتم نیز به عنوان ناظر انتخاب شدند، اما آقای نوعی اقدام جای خود را به آقای محمد آشوری داد. نمودار ستونی آرای منشیان هیئت رئیسه مجلس هشتم را می‌توان به صورت نمودار ۷ نشان داد:

نمودار ۷. نمودار میانگین آرای منشیان هیئت رئیسه مجلس هشتم

۹-۱. نهمین دوره مجلس شورای اسلامی (۱۳۹۱-۱۳۹۵)

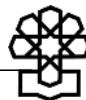
در نهمین دوره مجلس شورای اسلامی، بیشترین رقابت برای حضور در هیئت رئیسه بین نمایندگان اصولگرا شکل گرفت. از طرفی تصاعد سایش‌های سیاسی بین دولت

دهم و مجلس هشتم، موجب شده بود انتخابات هیئت رئیسه مجلس نهم در عرصه رسانه‌ای نیز در صدر برخی رسانه‌های مطرح داخلی و خارجی قرار گیرد. استفاده مؤثر و بهینه از ظرفیت‌های نظارتی مجلس در دوره هشتم، اشراف بر قوانین، تحرک بیشتر دیپلماسی پارلمانی، همراهی اکثر نمایندگان مستقل، مدیریت تعارضات سیاسی و برخورداری از حمایت منسجم فراکسیون رهروان ولایت از عواملی بودند که نقش مهمی را در انتخاب علی لاریجانی به عنوان رئیس مجلس نهم ایفا کرده اند. به طوری که براساس جدول ۱۱؛ علی لاریجانی در سال اول با کسب ۱۷۷ رأی از کل ۲۷۰ رأی به‌عنوان رئیس مجلس انتخاب شد، ولی در سال دوم آرای ایشان به ۲۱۳ رأی افزایش یافت.

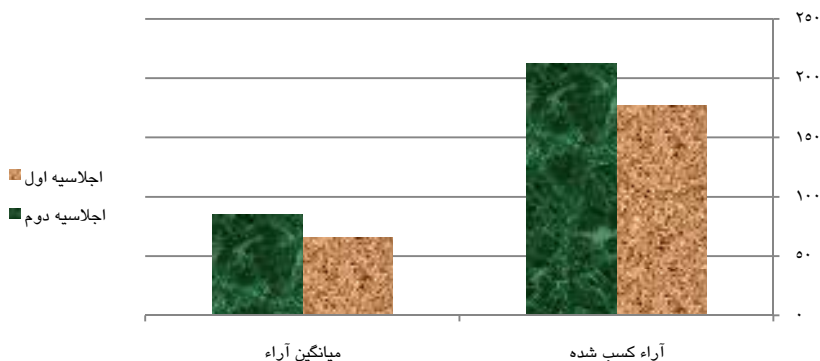
جدول ۱۱. ترکیب و آرای هیئت رئیسه دوره نهم مجلس

نام	اجلاس اول	اجلاس دوم
رئیس		
آرای مأخوذه	۲۷۰	۲۵۲
علی لاریجانی	۱۷۷	۲۱۳
نواب رئیس		
آرای مأخوذه	۲۷۱	۲۵۷
محمدحسن ابوترابی فرد	۲۳۲	۱۹۶
محمدرضا باهنر	۱۷۹	۱۶۷

براساس نمودار ۸؛ میانگین آرای علی لاریجانی در سال اول ۶۶ درصد از آرای مأخوذه بود، ولی در سال دوم به ۸۵ درصد افزایش یافت.

نمودار ۸. میانگین آرای رئیس قوه مقننه در سال‌های اول و دوم مجلس نهم

ترکیب نواب اول و دوم هیئت رئیسه از ابتدای دوره هفتم بدون تغییر باقیمانده بود و آقایان حجت‌الاسلام ابوترابی فرد و محمدرضا باهنر به این سمت انتخاب شدند. آقایان سیدشریف حسینی (۱۶۶ و ۱۸۳ رأی) عبدالرضامصری (۱۶۵ و ۱۶۴ رأی) محمدآشوری (۱۵۲ و ۱۵۹ رأی) از مجموع (۲۶۶ و ۲۵۱ رأی) در سال‌های اول و دوم به‌عنوان ناظران هیئت رئیسه مجلس نهم انتخاب شدند.

در اجلاس اول؛ آقایان حسین سبحانی نیا (۱۶۶)، محمدحسین فرهنگی (۱۶۴)، محمد دهقانی (۱۶۱)، شاهین محمدصادقی (۱۵۲)، علیرضا منادی (۱۴۰) و جواد جهانگیرزاده (۱۳۴) از کل (۲۷۴) رأی به عنوان منشیان هیئت رئیسه انتخاب شدند. در سال دوم، ضرغام صادقی جایگزین جهانگیرزاده شد. آرای منشیان در سال دوم به‌ترتیب ۱۵۸ و ۱۸۷ و ۱۵۴ و ۱۶۷ و ۱۴۷ و ۱۴۲ از ۲۵۲ رأی مأخوذه بود.

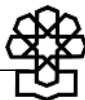
گفتار دوم - نتایج مطالعه تطبیقی انتخابات هیئت رئیسه دوره اول تا نهم مجلس شورای اسلامی

مهمترین نتایج حاصل از مطالعه تطبیقی ترکیب جریان سیاسی و میزان آرای اعضای هیئت رئیسه از دوره اول تا نهم مجلس شورای اسلامی عبارتند از :

۱-۲. افزایش توجه رسانه‌های بین‌المللی به نتایج انتخابات هیئت رئیسه

با شکل‌گیری رقابت فشرده میان جریان‌های مختلف سیاسی و ارتقای جایگاه مجلس شورای اسلامی در معادلات سیاسی داخلی و خارجی، توجه رسانه‌های خارجی به روند و نتایج انتخابات هیئت رئیسه افزایش یافته است که از مصادیق آن می‌توان به انعکاس آخرین اخبار مرتبط با انتخابات هیئت رئیسه مجلس نهم در صدر برخی رسانه‌های بین‌المللی اشاره کرد.

تقارن زمانی انتخابات هیئت رئیسه مجلس نهم با تصاعد بیداری اسلامی و خیزش‌های مردمی خاورمیانه، افزایش اهمیت دیپلماسی پارلمانی مجلس نهم به دلیل سوابق علی لاریجانی در مذاکرات هسته‌ای، تأکید ریاست مجلس بر ارتقای دیپلماسی پارلمانی، سایش‌های سیاسی مجلس هشتم و دولت دهم و آینده برخی مطالبات غرب مانند پروتکل الحاقی و معاهده منع جامع آزمایش‌های هسته‌ای با سیاست‌های پارلمانی مجلس نهم از دلایلی بودند که موجب رصد انتخابات هیئت رئیسه مجلس نهم در صدر رسانه‌های بین‌المللی شدند.

۲-۲. افزایش حضور نمایندگان منتسب به جریان‌های سیاسی میانه‌رو

نگاه انحصاری و مرزبندی شده به جریان اصولگرایی و محدودکردن آن به افرادی خاص از عواملی محسوب می‌شوند که ریزش آرای نامزدهای مستقل را در پی دارند. برای مثال اتخاذ رویکرد اعتدال، نقش مهمی را در نتایج انتخابات هیئت رئیسه مجالس پنجم، هشتم و نهم ایفا کرد. بررسی پیشینه انتخابات هیئت رئیسه ادوار مختلف مجلس شورای اسلامی نشان می‌دهد نامزدهایی که از مواضع افراط‌گرایانه فاصله گرفته‌اند به مرور با اقبال بیشتری از طرف نمایندگان مردم برای حضور در هیئت رئیسه مواجه شده‌اند. روند انتخابات هیئت رئیسه نشان می‌دهد اکثر نمایندگان اصولگرا با اتخاذ رویکرد اعتدال محوری به سمت بازسازی برخی رفتار و روش‌های خود روی آورده‌اند که این امر بر آرایش سیاسی هیئت رئیسه در اجلاس‌های آتی تأثیرگذار خواهد بود.

۲-۳. افزایش اهمیت ظرفیت‌های دیپلماسی عمومی نامزدهای هیئت رئیسه

با گذشت زمان، نقش پارلمان‌ها در مراودات جهانی و منطقه‌ای افزایش یافته است. به همین دلیل با گذشت ادوار مختلف، نامزدهایی که از ظرفیت‌های دیپلماسی عمومی و پارلمانی به خوبی استفاده کرده یا در کارنامه مدیریتی خود از سوابق خوبی برخوردار بوده‌اند با اقبال بیشتری از طرف نمایندگان برای حضور در هیئت رئیسه برخوردار شده‌اند. به نظر می‌رسد میزان اشراف نامزدها بر ابعاد دیپلماسی عمومی همچنان به‌عنوان یکی از عوامل تأثیرگذار بر انتخابات هیئت رئیسه ایفای نقش نماید.

۴-۲. توجه نمایندگان به سوابق نامزدهای هیئت رئیسه

عملکرد اعضای هیئت رئیسه در دفاع از شأن نظارتی مجلس از عواملی است که نقش مهمی را در متمایل شدن نمایندگان به نامزدهایی مشخص در اجلاس‌های بعدی ایفا می‌کند. با توجه به تأکیدات مکرر قانونگذاران برای تحرک بیشتر ظرفیت‌های نظارتی قوه مقننه، به نظر می‌رسد عملکرد هیئت رئیسه در بخش نظارتی به صورت مستقیم بر آرایش سیاسی هیئت رئیسه در ادوار آینده مجلس مؤثر باشد.

۵-۲. افزایش تأثیر فراکسیون‌های منسجم پارلمانی بر نتایج انتخابات

روندکامی انتخابات هیئت رئیسه دوره اول تا نهم مجلس شورای اسلامی بیانگر این واقعیت است که تأثیرگذاری فراکسیون‌های پارلمانی رو به افزایش است. برای مثال فراکسیون اصولگرایان مجلس هشتم با عضویت نزدیک به ۲۱۰ نماینده توانست با میان‌داری صحن علنی، در تعیین مسیر اکثر طرح‌ها، لوایح، استیضاح‌ها و رأی اعتمادها نقش آفرینی کند.

تجربه زایش فراکسیون‌های فرعی در کنار فراکسیون‌های اصلی همواره در طول مجالس گذشته نیز با موفقیت همراه نبود و اساساً بسیاری از این فراکسیون‌ها در حد اسم باقی مانده‌اند و بیشترین تحرکات پارلمانی سازماندهی شده توسط دو یا سه فراکسیون انجام شده است. با توجه به تجربه ناموفق زایش فراکسیون‌های فرعی در ادوار گذشته مجلس و از طرفی تجربه موفق فراکسیون اصولگرایان در مجلس هشتم و فراکسیون رهروان ولایت در مجلس نهم به نظر می‌رسد نمایندگان در اجلاس‌های

آتی نیز بخش قابل توجهی از برنامه‌های خود را از طریق حضور در فراکسیون‌های منسجم پارلمانی دنبال کنند، هرچند که در آیین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی منعی برای تعدد فراکسیون‌های پارلمانی وجود ندارد. از طرفی به نظر می‌رسد نقشه راه فراکسیون‌های پارلمانی منسجم مجلس فقط به انتخابات هیئت‌رئیس منحصراً نشود، بلکه نقش این فراکسیون‌ها در تقویت انسجام فکری - رویه‌ای درخصوص طرح و لوایح، نظارت پارلمانی، رأی اعتماد و استیضاح نیز افزایش یابد.

۶-۲. تأثیرگذاری مطالبات حوزه‌های انتخابیه بر جهت‌گیری نمایندگان

جهت‌گیری نمایندگان برای گزینش اعضای هیئت‌رئیس تا حدود زیادی متأثر از نوع و تراکم مطالبات و دغدغه‌های حوزه‌های انتخابیه است و به نظر می‌رسد در ادوار آینده مجلس شورای اسلامی، فشار افکار عمومی حوزه‌های انتخابیه بر سمت‌وسوی رفتار نمایندگان افزایش یابد. برای مثال انتخابات هیئت‌رئیس مجلس نهم در زمانی صورت گرفت که فشارهای متراکم اقتصادی بر جامعه افزایش یافته بود و گفتمان اقتصادی به گفتمانی غالب تبدیل شده است. این امر به صورت غیرمستقیم بار مطالبات اقتصادی در حوزه‌های انتخابیه را افزایش داده بود. در نتیجه در مجالس هشتم و نهم که فشارهای اقتصادی در حال تصاعد بوده‌اند، نامزدهایی موفق شدند به هیئت‌رئیس راه یابند که بر تحرک بیشتر پارلمان برای حل معضلات اقتصادی تأکید می‌کرده‌اند.

۲-۷. رقابت درون گروهی

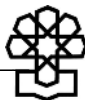
در دور اول مجلس شورای اسلامی، رقابت بیشتر دوقطبی یا چندقطبی و بین جریان سیاسی راست با جریان‌های چپ و لیبرال بوده است. از دوره دوم به بعد و با توجه به حذف جریان‌های سیاسی لیبرال و مارکسیست، رقابت بین دو جریان سیاسی چپ و راست وجود داشت و نوعی انسجام بین جریان‌های سیاسی اصولگرا شکل گرفته بود که بخشی از آن ناشی از وقوع جنگ تحمیلی و توجه قانونگذاران به سمت مقابله با تهدیدات نظامی بود. در هفتمین دوره مجلس شورای اسلامی به دلیل اینکه مجلس ششم در اختیار اکثریت اصلاح‌طلبان قرار داشت، بین اصولگران اختلاف مواضع کمتری مشاهده می‌شود، ولی در ادوار هشتم و نهم مجلس به دلیل نبود رقیب جدی برای اصولگرایان، بستر رقابت درون جناحی فراهم می‌شود که آثار آن به وضوح در روند انتخابات هیئت رئیسه مجلس نهم محسوس بود.

۲-۸. جایگاه رئیس مجلس در اقتدار قوه مقننه

بررسی تطبیقی آرایش هیئت رئیسه در ادوار مختلف مجلس شورای اسلامی نشان می‌دهد وجود انسجام حداکثری بین اعضای هیئت رئیسه از مؤلفه‌هایی است که بر اقتدار مجلس شورای اسلامی تأثیرگذار بوده است.

۲-۹. مغفول واقع شدن فعالیت‌های حزبی پایدار در ادوار پیشین مجلس

اکثر تشکل‌های سیاسی در جمهوری اسلامی ایران در زیرمجموعه احزاب موسمی و

فصلی قرار می‌گیرند، بدین معنا که ظهور و بروز آنها با نزدیک شدن به زمان برگزاری انتخابات شکل می‌گیرد و پس از انتخابات، شاکله جریان‌های سیاسی به‌ویژه گروه‌هایی که در قالب جبهه ایجاد می‌شوند از بین می‌رود و از قوام لازم برخوردار نیستند. در آستانه انتخابات هیئت رئیسه نیز برخی جریان‌های سیاسی اعلام موجودیت می‌کنند که از پیشینه و قوام لازم برخوردار نیستند و تا شروع انتخابات اجلاس به بعد، فعالیت‌های کمی را داشته‌اند. در نتیجه لازم است فضای لازم برای فعالیت بیشتر احزاب پارلمانی در سایر حوزه‌ها نیز فراهم شود و منحصر به زمان برگزاری انتخابات هیئت رئیسه نشود.

۲-۱۰. افزایش تحرکات هیئت رئیسه برای ایفای بهتر وظایف نظارتی

بررسی رفتار قوای مقننه و مجریه نشان می‌دهد با گذشت ادوار مختلف مجلس شورای اسلامی، تحرکات هیئت رئیسه برای کارآمدسازی ظرفیت‌های نظارتی افزایش یافته است.

۲-۱۱. تأثیر ویژگی‌های فردی نامزدها بر سمت و سوی آرای نمایندگان

در انتخابات و فضای سیاسی ایران، جریان‌ها و جناح‌های سیاسی نقشی تمام و کامل ندارند، اما جهت‌گیری‌ها را مشخص می‌کنند. مع‌هذا نقش شخصیت‌ها و توان شخصی آنان نیز عامل تأثیرگذاری بر روند انتخابات محسوب می‌شود. به عبارت دیگر یکی از فاکتورهای مؤثر در ترکیب هیئت رئیسه مجلس، ارزیابی نمایندگان از پیشینه نامزدهای هیئت رئیسه است. به نظر می‌رسد میزان قابلیت‌های فردی و کارزماتیک

رئیس مجلس همچنان جایگاه خود را به عنوان یکی از عوامل تأثیرگذار بر عملکرد قوه مقننه حفظ می‌کند.

۱۲-۲. نقش آفرینی بیشتر نمایندگان مستقل در انتخابات آینده مجلس

شورای اسلامی

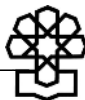
ترکیب آرای اعضای هیئت رئیسه نشان می‌دهد مجلس شورای اسلامی از انحصار جریان‌های راست و چپ فاصله گرفته و به نظر می‌رسد در انتخابات آینده هیئت رئیسه مجلس، نقش آفرینی نمایندگان مستقل در ترکیب هیئت رئیسه قوه مقننه افزایش یابد.

۱۳-۲. بازخورد نگاه رئیس مجلس بر جهت‌گیری قوه مقننه

رویکرد رئیس مجلس از عواملی است که بر مسیر جهت‌گیری پارلمان تأثیرگذار بوده است. برای مثال اعتقاد رئیس مجلس بر سیاست‌های فرهنگی، رویکرد اقتصادی یا اعتقاد بر دیپلماسی پارلمانی می‌تواند بر جهت‌گیری یا نگاه غالب قوه مقننه به حوزه‌های داخلی یا برون‌مرزی اثرگذار باشد.

۱۴-۲. کاهش نسبی حضور جریان‌های سیاسی سنتی در هیئت رئیسه

بررسی گرایش‌های سیاسی اعضای هیئت رئیسه مجلس نشان می‌دهد که تعداد نمایندگان عضو یا وابسته به جریان‌های سیاسی سنتی در ادوار اول تا پنجم مجلس شورای اسلامی بیشتر از تعداد آنان در ادوار ششم تا نهم بوده است که این امر بیانگر تغییر

دائمه سیاسی رأی‌دهندگان و پوست‌اندازی برخی جریان‌های سیاسی است.

۱۵-۲. افزایش وظایف و اختیارات رئیس مجلس

براساس اصلاح آیین‌نامه‌های داخلی؛ وظایف و اختیارات رئیس مجلس از دوره اول تا نهم مجلس شورای اسلامی یک روند افزایشی را طی کرده است.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

یکی از ابزارهای پژوهشی که می‌تواند افق سیاست‌های حاکم بر نظام قانونگذاری را مشخص کند، روندکاوی انتخابات هیئت رئیسه ادوار اول تا نهم مجلس شورای اسلامی است. بررسی‌ها نشان می‌دهند انتخابات هیئت رئیسه در دوره‌های مختلف از مؤلفه‌های متعددی تأثیر پذیرفته‌اند. در این میان میزان تبعیت عملی از رهنمودهای بنیانگذار نظام مقدس جمهوری اسلامی و مقام معظم رهبری، اتخاذ راهکارهای تقنینی - نظارتی برای کاهش یا مقابله با آثار تحریم‌ها، وزن و جایگاه فراکسیون‌های پارلمانی، میزان سایش سیاسی بین قوای مقننه و مجریه، وجود تهدیدهای خارجی مانند تهاجم نظامی، نوع گرایش‌های سیاسی دولت وقت، گفتمان غالب در جامعه (گفتمان اقتصادی یا سیاسی)، میزان تضارب آرا در میان قانونگذاران، سوابق مدیریتی نامزدهای هیئت رئیسه، برخورداری از تعداد آرا و حوزه انتخابیه نامزدها، میزان برخورداری از حمایت احزاب منسجم، ارزیابی قانونگذاران از میزان کارآمدی نامزدها در ایفای وظایف نمایندگی، گرایش‌های سیاسی نامزدهای مستقل، میزان سرمایه اجتماعی دولت وقت، دغدغه‌های

جامعه، میزان مقبولیت نامزدها در دو سطح ملی و حوزه انتخابیه، میزان استفاده نامزدها از ظرفیت‌های رسانه‌ای و دیپلماسی عمومی، عملکرد تقنینی - نظارتی قوه مقننه، تعداد رقبای، تعدد و گرایش‌های سیاسی نمایندگان جدیدالورود، سابقه نامزدهای ریاست قوه مقننه در اداره مجلس و بهره‌گیری مؤثر از ابزارهای نظارتی، میزان وحدت یا شکاف بین اصولگرایان، نحوه لابی‌گری با نمایندگان شاخص، میزان مقبولیت نامزدها در میان مراجع عظام تقلید، میزان همراهی نمایندگان استان‌های همجوار با نامزدی معین، سطح نفوذ جناح اقلیت مجلس، میزان چسبندگی و انسجام گفتمانی و سازمانی در میان اصولگرایان از مؤلفه‌هایی به حساب می‌آیند که بر آرایش سیاسی هیئت رئیسه در دوره‌های اول تا نهم مجلس شورای اسلامی تأثیرگذار بوده‌اند.

منابع و مأخذ

۱. اطلاعات روزنامه رسمی کشور شماره‌های ۱۰۹۹۲-۱۰۹۹۴-۱۰۷۱۲-۱۰۹۰۸-۱۰۹۰۳-۱۱۲۰۳-۱۵۶۸۰-۱۵۵۹۰-۱۵۳۳۸-۱۴۹۵۱.
۲. طرح قانون اصلاح انتخابات، دفتر بررسی‌های حقوقی مرکز پژوهش‌های مجلس، تیرماه ۱۳۷۵.
۳. خواجه سروی، غلامرضا. رقابت سیاسی و ثبات سیاسی در جمهوری اسلامی ایران، تهران، مرکز اسناد انقلاب اسلامی، ۱۳۸۲.
۴. صالح، سیدمحسن. جامعه مدرسین حوزه علمیه قم از آغاز تا کنون، ج ۲، تهران، مرکز اسناد انقلاب اسلامی، ۱۳۸۵.
۵. شادلو، عباس. تکثرگرایی در جریان اسلامی، تهران، نشر وزرا، ۱۳۸۱.
۶. فوزی، یحیی. تحولات سیاسی اجتماعی بعد از انقلاب اسلامی در ایران، ج ۲، تهران، چاپ و نشر عروج، ۱۳۸۷.

شماره مسلسل: ۱۳۳۵۷

مرکز پژوهش‌ها
مجلس شورای اسلامی

شناسنامه گزارش

عنوان گزارش: مطالعه تطبیقی انتخابات هیئت رئیسه دوره اول تا نهم مجلس شورای اسلامی

نام دفتر: مطالعات سیاسی (گروه مطالعات پارلمانی)
تهیه و تدوین‌کنندگان: علی‌اکبر مظاهر آشتیانی، مهدی نژاد خلیلی
ناظر علمی: مصطفی دلاورپور اقدم
متقاضی: معاونت پژوهش‌های سیاسی - حقوقی
ویراستار ادبی: قاسم میرخانی

واژه‌های کلیدی:

۱. هیئت رئیسه مجلس شورای اسلامی
۲. فراکسیون‌های پارلمانی
۳. آرای مأخوذه
۴. آرای ممتنع

تاریخ انتشار: ۱۳۹۲/۹/۱۸